



# CONFETI

JORDI PUNTÍ

PREMI SANT JORDI

P





# CONFETI

---

JORDI PUNTÍ

PREMI SANT JORDI

*Proa*

Primera edició: febrer del 2024

Disseny: Òmnium Cultural

Maquetació: La Letra, S.L.

Il·lustració de la coberta: © Maria Picassó

© 2024 Jordi Puntí

© D'aquesta edició: Òmnium Cultural  
i Raval Edicions SLU, Proa



Raval Edicions SLU, Proa

Diagonal, 662-664, 08034 Barcelona

Imprès a Blackprint CPI

Dipòsit legal: B. 2.103-2024

Imprès a la UE

ISBN: 978-84-19657-57-2



Aquesta és una obra de ficció. Tot i que sovint s'han utilitzat noms, fets i circumstàncies de persones reals i públiques, els personatges i situacions que s'hi reflecteixen són obra de la imaginació de l'autor.

Qualsevol mena de reproducció, distribució, comunicació pública o transformació d'aquesta obra resta rigorosament prohibida i estarà sotmesa a les sancions establertes per la llei. L'editor faculta CEDRO (Centre Espanyol de Drets Reprogràfics, [www.cedro.org](http://www.cedro.org)) perquè autoritzi la fotocòpia o l'escaneig d'algun fragment a les persones que hi estiguin interessades.

---

# Taula

Intro	13
1. La creació del personatge	19
2. Heifetz, Elman i Zimbalist	41
3. Els anys del mam	79
4. Els enfonsats i els salvats	109
5. Vida d'hotel	145
6. 33.172 dies	167
7. Carícies i esgarrapades	201
8. Crueltat conjugal	233
9. Els perills de la gelosia	245
10. Ciutat sense nens	289
11. Un Rolls Royce aparcats a la porta	325
12. La fletxa del temps	361
<i>Agraïments</i>	391

---

## 1. La creació del personatge

Els científics asseguren que el vuitanta per cent del cervell humà és aigua. També diuen que un somriure ens fa moure disset músculs de la cara i que al matí, quan ens llevem, som un centímetre més alts que a la nit, quan anem a dormir. Que compartim el cinquanta per cent del nostre ADN amb un plàtan i el noranta-sis per cent amb un ximpanzé. Saben moltes coses, els científics. Però hi ha una altra dada que no comenten, potser perquè no es pot demostrar dins els límits pragmàtics d'un laboratori, i que és el resultat de la meua observació de l'espècie humana durant cent tres anys d'anar pel món (sí, soc vell i fins i tot molt vell, però encara no repapiejo). La dada és aquesta: el quaranta per cent de la vida humana, calculo jo, és una ficció. Una mentida. Una entelèquia. Un giravolt de la imaginació, si voleu. Una novel·la. Una broma.

Gairebé la meitat de tot el que vivim, ves per on. ¿Com és que he arribat a aquesta conclusió? Com deia un company periodista que vaig conèixer fa més de setanta anys a Califòrnia, quan tots dos ens deixàvem embadocar pels dies daurats del nou Hollywood: «Pensem-hi una mica. I després pensem-hi una mica més». Ens agrada creure que toquem de peus a terra. Provem d'ordenar la realitat quotidiana en milions de sentències, analitzem tesis i experiments que ens donen sentit com a humans, però no és pas menys cert que una part de tota existència és falsa, inventada, una producció de la nostra ment fantàstica. Els optimistes ho veuen tot de color rosa i els pessimistes ho veuen tot negre. Entre els dos colors,

vivim envoltats de misteris que voldríem resoldre i, quan no en tenim prou, ens els fabriquem: enganys, il·lusions, somnis, esperances, malentesos, enveges, trampes, desitjos... Tot el que us pugueu imaginar! Fantasies eròtiques i trastorns de personalitat; fal·làcies familiars i rumors divulgats per fer mal a algú; complots del paranoic i maquinacions del gelós. Una porta invisible separa la realitat de la ficció i constantment la traspassem.

Pensem-hi una mica, i després pensem-hi una mica més. Un home rep una carta de l'hospital, però no gosa obrir-la. D'ençà que es va fer les proves, més que res per descartar, la por el visita sovint i el cap se li dispara. Amb quina rapidesa els pensaments van cap al futur i el contaminen! Ell no ho sap, però n'hi hauria prou d'obrir el sobre i llegir els resultats per moure els disset músculs de la cara, i lliurar-se després a intrigues més amables. Mentrestant, l'endemà, o fa més de mig segle —no cal que tot sigui harmoniós—, un nen de set anys dorm en un refugi antiaeri de Londres. La mare l'acotxa amb una manta. A la llunyania, les canonades es barregen amb les sirenes i se li infiltren en el son: creix un somni on un tambor marca el ritme d'una desfilada militar, l'orquestra avança i ell va al davant, portant l'estendard que confirma que han guanyat la guerra. Potser ho va veure tot en un quadre pintat fa més d'un segle, al museu, i ara torna a la vida. Una gernació victoreja al seu pas i ell somriu orgullós. Mentrestant, en un altre continent, o al poble del costat, uns quants anys més tard, una noia dina al menjador de la feina. Cols de Brussel·les saltejades amb pernil, per exemple. No té gana. Les ha escalfat al microones i ara se les menja directament del túper. Està sola i a vegades sospita que els companys de feina li fan el buit, però no es vol amoïnar en excés. ¿Per què en diuen cols de Brussel·les?, rumia mentre mastega d'esma aquelles boletes, i de sobte se li ha obert una escletxa, un punt de fuga. L'aprofita. El pensament s'enlaira i va cap a la capital de Bèlgica. No

hi ha estat mai, però de seguida s'afigura un carreró empedrat amb llambordes, una mica humit per la boira matinera, i es veu a si mateixa sortint d'una botiga... És un forn de pa, parla en francès, va vestida amb un abric verd fosc i du el coll alçat perquè és el mes d'abril i de bon matí encara fa fred... Si ara tingués la seva germana gran aquí al costat, la vídua, la que ha anat a viure amb ella, li diria: «Nena, no ho facis això de somiar desperta. ¿Que no ho veus que no et fa cap bé? Després et queixes que estàs deprimida».

I així anar fent. Podria seguir explicant històries semblants, inventades o reals o sentides d'algú altre, però no vull perdre més temps demostrant el que és evident. La meitat de la nostra existència és una ficció. Tots ens lliurem a realitats paral·leles que ens conforten o són un refugi o potser ens fan patir, però no ho podem ni ho volem evitar, i sovint ens sentim més vius en les invencions que no pas en el món que ens obliga a respirar. Per això hi tornem. Algú em dirà que predico amb l'exemple i aquestes pàgines són una aventura fabulosa i plena de falòrnies. No penso pas desmentir-ho, cadascú que les llegeixi com vulgui. Les meves intencions no es poden aturar davant d'eventualitats.

La xifra que dono del quaranta per cent és aproximada, esclar, sempre cal fer la mitjana. Hi ha éssers que passen de puntetes per la vida, sense sorpreses, com si el seu cervell fos tot aigua dolça i el cor els bombegés la sang a un ritme constant i monòton. N'hi ha que són tous i balbs i no gosen ni somiar, i el seu interior és tan buit que no hi trobaríem prou paraules per escriure'ls un epitafi. A l'altre extrem, però, també hi ha homes i dones de mil cares, que protagonitzen tres pel·lícules simultànies (i salten de l'una a l'altra com qui canvia de canal). Persones que es lliuren a la invenció sense miraments; caràcters descordats que semblen haver vingut al món per distreure els déus. Són aquests els que m'interessen: els camaleònics, els que tenen més d'una ombra, els actors que es

fan la pel·lícula a mida, els jeckylls que viuen d'alimentar els seus hydes.

Entre el cinisme i l'atac sentimental, hi ha tot un espectre de possibilitats d'enganyar el dia a dia i deformar-lo perquè sembli el que no és, ni serà mai. És, també, un fenomen que es multiplica, perquè una argúcia en porta una altra, una evasiva obre possibilitats infinites, i t'hi acomodes, i t'agrada, i a poc a poc la invenció es disfressa de realitat. Tot dona tantes voltes que un dia ja no saps què és del dret i què del revés, quin avatar és el que et representa millor. Llavors et tornes boig o, si tens més sort, t'instal·les còmodament en el personatge. És aquell moment en què els cabells de la perruca, finalment, després de mitja vida de portar-la, semblen haver arrelat al crani.

Si parlo amb aquest convenciment és per experiència pròpia —ja anirà sortint, i confio que serà abans de morir-me—, però també perquè durant molts anys, dècades, gairebé un segle, vaig tractar un home així. Aquest individu excepcional es deia Xavier Cugat, encara que quan va començar a ser popular ell assegurava —amb gran part de raó— que el seu nom era Francesc d'Assís Xavier Cugat Mingall de Bru i Deulofeu. Li havia sentit recitar la tirallonga moltes vegades, en entrevistes a la ràdio o davant d'una cort d'admiradors, remarcant cada síl·laba a poc a poc, amb un ritme creixent, dalinià, com si així pogués transmetre uns aires de noblesa que li hauria encantat tenir. Pot ser que la idea d'afegir-se els quatre cognoms dels pares li vingués de Cuba, on havia viscut gran part de la infantesa i adolescència. O potser li havia agafat mentre s'hostatjava a l'hotel Waldorf-Astoria i, segons deia, es feia amb diplomàtics, maharajàs i membres de la reialesa de països tan remots que ni surten als mapes. O potser només era una altra facècia de les seves, una exageració destinada a subratllar els seus orígens catalans en un país tan bigarrat, els Estats Units, on tots els noms són possibles i no n'hi ha cap que faci estrany.



A més de referir-s'hi pel cognom, al llarg de la seva vida els americans també el van conèixer com De Brú, Cugie, Mr. Cugats Nugats i fins i tot X., una lletra amb tota la brevetat i la incògnita, encara que aquests dos atributs s'adeien ben poc amb el seu tarannà expansiu. Cadascun d'aquests noms, i certament la rastellera familiar, l'ajudava a eixamplar la seva fama, com si fos impossible que la música, les caricatures, els matrimonis, els chihuahues, els judicis, els hotels i les orquestres que va fer rodar pel món —tot allò que el va convertir en una celebritat internacional durant tants i tants anys— poguessin ser l'obra d'una sola persona i calgués repartir-los entre tots aquests altres sobrenoms.

El fet és que als ulls d'en Cugat la realitat sempre semblava millor del que era. Tenia el do de convertir-ho tot en una festa, com si la dissort no fos capaç d'importunar-lo, i quan alguna cosa fallava no li costava gens imaginar-se-la millorada. Ja aviso que arribarà un punt, en aquestes pàgines, que predicaré amb l'exemple i serà difícil destriar la realitat de la ficció, el que va passar del que hauria pogut passar. Alguns episodis us semblaran tan poc versemblants que els atribuireu a la meva fantasia, i tanmateix els meus ulls ho van veure perquè va succeir de debò. D'altres, en canvi, us els empassareu confiats, com un bombó deliciós, i seran tan sols un truc d'en Cugat —i, ara, meu— per embellir i fer més fascinant la seva llegenda. Els il·lusos i els temeraris em demanaran que els vengui una entrada per a la Galeria dels Records Inventats (el copyright és meu). També us aviso que això va per llarg, vull dir que a estones voldreu córrer perquè el ritme de la música us hi obligarà —de la música de les paraules—, i d'altres abaixareu la llum i buscareu un ambient íntim per paladejar un compàs més lent, mentre us banyeu en els reflexos d'una bola de mirallets.

Potser a hores d'ara ja us heu preguntat qui soc jo. Tot arribarà. No és important. Els periodistes estem acostumats a la indiferència, és el nostre èter. De moment només explicaré

que al llarg de la meua vida he freqüentat en Cugat de manera intermitent. No és que fóssim amics íntims, això no, però teníem un vincle més contundent i alhora més vague que l'amistat, impossible de resumir en quatre frases. Diguem que el món és petit, els nostres interessos eren força coincidents i de tant en tant les casualitats ens unien —les casualitats i la meua impertinència professional—. Diguem també que el que m'hi feia apropar i allunyar-me'n, com una papallona nocturna davant la llum d'un focus, era la seva existència feliç. ¿Per què? Doncs perquè no me la creia. No del tot. M'atreia objectivament, però alhora em malfiava d'aquella alegria impostada de qui surt somrient a totes les fotos, de la seva música festiva, del seu èxit jovial. Aquesta felicitat a tot preu em fascinava i alhora em repel·lia, i per això no podia deixar de mirar-la. Però sense drames, sisplau: he viscut en tres segles diferents, tinc cent tres anys empolegats i tot, absolutament tot, ha passat avall. ¿Que com em trobo, en aquesta edat? Bé, molt bé. És a dir, em cal una lupa per llegir la lletra petita. Sordejo força, però tot el que podria sentir, tot el que val la pena, ja ho tinc al cap. També he de fer una altra advertència: algú llegirà aquestes pàgines com un homenatge; d'altres, com una revenja més freda que el rosbif que servien de ressopó al Montmartre, passada la mitjanit. Tot em semblarà bé.

Fa un moment he anunciat la meua teoria sobre l'àmplia presència de la ficció en les nostres vides, i ja és hora que passi a la pràctica i ho demostrï amb els fets. Tal vegada la millor manera de començar és explicant que un matí de juliol, quan tenia quinze anys, en Xavier Cugat va descobrir que era immortal.

Un detall important és que havia nascut amb les primeres hores de l'1 de gener del 1900. Tot i que encara faltava un any per a la data oficial, els pares havien decidit que era un fill del

nou segle. El números rodons manaven. A vegades, de petit, si feia alguna marranada perquè estava gelós dels seus germans, la mare se l'asseia a la falda i el consolava dient-li que no patís, que aquella data rodona i perfecta el predestinava a fer grans coses.

—El primer dia, del primer mes, del primer any del segle xx... Què més vols, ratolí! —li recitava la senyora Àguila, comptant amb els ditets, i en la cantarella s'hi intuïa la vanitat materna. Al capdavant era ella qui havia fet diana portant-lo al món un dia tan especial. Unes hores abans, el seu fill hauria nascut vell, dins les escorrialles del 1899, en aquell segle pansit i decadent. Parint-lo quan tot just clarejava el dia 1, l'encomanava al futur amb la força dels escollits.

Tot i aquests precedents infantils, cal dir que la revelació sobre la immortalitat va agafar en Xavier per sorpresa. Era a la coberta d'un vaixell que es deia Havana i creuava pausadament els mars del Carib. Viatjava tot sol, o més aviat ho feia veure. Els tres primers dies, els núvols baixos i densos del tròpic havien embuatat el cel, com un sostremort sense esquetxes, i la travessia se li feia lenta i carregosa. Havien perdut de vista les costes de Florida i, mar endins, el quart dia s'havia alçat d'un humor diferent. Com molts passatgers de segona classe, aquell matí en Xavier s'havia despertat molt d'hora, s'havia vestit i havia pujat a coberta. Després de tota una nit enxubat a l'interior del vaixell, a la llitera humida, envoltat d'homes mig despullats, que suaven i panteixaven de calor com ell, li feia l'efecte que sortir a l'aire lliure i que li toqués la marinada era com rentar-se la cara amb aigua fresca.

Es va acostar a la barana d'estribord, doncs, i s'hi va repenjar esperant que l'aire li portés algun esquitx del mar. Es va pentinar enrere els cabells dòcils, fent rasplet amb els dits. El fum del vapor sortia de les xemeneies de l'Havana i s'escampava pel cel dibuixant dues cintes blanques, que corrien paral·leles o es nuaven capritxoses i poc després es desfeien en l'aire. Al

cap d'una estona, els núvols més gruixuts van retirar-se i una ullada de sol va raspallar el mar obert, la coberta, els passatgers. En Xavier va reaccionar a l'esclat de llum deixant vagar la mirada en l'horitzó i alguna cosa el va enlluernar. Potser era el sol que feia la rateta damunt l'aigua, o un peix que saltava amb una llampada d'escates, o potser era només la seva impaciència. El cas és que, tot d'una, encara que fos impossible, li va semblar distingir mar enllà la silueta d'una ciutat platejada. S'havia imaginat tantes vegades aquells edificis altíssims! Anava a Nova York i hi anava per triomfar-hi. Va posseir-lo una fiblada de transcendència. Va tancar els ulls i, de sobte, aquell miratge va cristal·litzar dins seu en una idea rebuscada: havia de viure cent anys exactes. Un segle. Fins a l'arribada de l'1 de gener del 2000. Ni un dia més, ni un dia menys. Era un bon tracte amb el destí. Així, si sabia el moment exacte en què moriria, si eliminava aquesta incertesa que rosega totes les vides humanes, es convertiria en un ésser immortal.

Es pot dir que aquesta convicció el va acompanyar fins a l'últim sospir. Primer com un pressentiment, després com un salconduit que li permetia no tenir edat i, al cap dels anys, com més a prop era del teló final, com una obligació contractual amb si mateix. Ara us podria revelar si en Xavier va arribar a bufar les cent espelmes o no, si va dinyar-la el dia del número rodó, però de moment m'ho guardaré per a mi. Com que l'he superat —en tinc cent tres, ¿ho he dit ja? Esclar que ho he dit, però repeteixo que no repapiejo—, m'haureu de perdonar aquesta i totes les llicències que puguin venir.

En tot cas, estarem d'acord que cent anys d'immortalitat era una xifra generosa, fins i tot una mica exagerada, però és que en Cugat no era una persona com tothom. Ell sentia que hi estava predestinat. El seu geni creatiu necessitava camp per córrer i un segle donava per molt. Portat per l'entusiasme, allà a la coberta del vaixell va cridar en veu alta per estar-ne més convençut:

—Soc immortal!

Al seu costat, una noia que duia un bebè a coll es va espantar i el va fulminar amb la mirada. La criatura es va posar a plorar i la mare va allunyar-se cinc o sis passos mentre engegava en Xavier a fer punyetes. Ell va saludar-la amb un somriure que volia ser amistós.

Encara que només feia quatre dies que havien sortit del port de l'Havana, en Xavier ja s'havia guanyat mitja fama d'excèntric entre els passatgers, com a mínim entre els que viatjaven a segona classe i havien de conviure-hi a totes hores. Hi ajudaven la vestimenta i el violí, que no abandonava mai, amb aquella funda de llana que li havia fet la mare (a casa no tenien diners per comprar un estoig de debò). Duia uns pantalons i una camisa de lli blancs, emmidonats en excés perquè aguantessin tota la travessa sense arrugar-se gaire, i semblava més gran i entenimentat del que era.

Un altre detall que el feia destacar entre els altres passatgers eren els dibuixos. De tant en tant buscava un racó a coberta, obria un quadern i es posava a perfilar el retrat d'algú que tingués a prop. Eren unes caricatures gracioses, fetes amb carbó i amb un traç segur: un home que jugava a cartes, una noia que es tapava la cara avergonyida, un nen que havia furtat la gorra d'un mariner endormiscat... Com que l'horitzó sempre era igual i al vaixell tothom s'avorria molt, de seguida l'envoltava un niu de curiosos. Seguien els seus gestos ràpids en un silenci respectuós, mirant com prenia forma el dibuix. Si de sobte feia un traç inesperat —un bigoti ridícul, un ull de vellut, una piga coqueta—, algú deixava anar un «oh!» d'admiració. Ell alçava el cap del paper i passava revista al seu públic amb aquell mig somriure que li feia els ulls petits i entremaliats. Quan havia acabat un dibuix, el firmava a baix a la dreta —Cugat—, l'arrencava del quadern i després el regalava a la persona que li havia servit de model.

En moments així, en Xavier solia aprofitar que ja tenia la

claca al voltant per mostrar l'autèntica passió que el dominava des de petit. No se'n podia estar. Guardava el quadern i, amb una solemnitat apresada dels concerts, treia el violí i l'arquet de la bossa i es preparava per tocar alguna cosa. Els que l'envoltaven feien tots una passa enrere, com si aquella sortida inesperada demanés més respecte. En Xavier es posava seriós i a mitja veu anunciava la peça que tocava. En el fons era més tímid del que aparentava.

—Dedicado a todos ustedes, para animar esta travesía eterna, un fragmento de un concierto para violín de Donizetti...

Triava Donizetti, o Schubert, o Sarasate, que eren els compositors que estaven més de moda i els que ell havia estudiat a l'Havana. De seguida el so del violí embolcallava l'audiència improvisada i començava a temptejar els seus estats d'ànim. La majoria de passatgers, sobretot a segona classe, viatjaven cap a Nova York a ulls clucs, sense saber on els portaria el demà. Aquell trajecte era una sortida a contracor, una fugida, potser una aventura. N'hi havia que perseguien un futur fet de somnis, de cartes i postals familiars, de mesos estalviat per al bitllet. D'altres anaven a buscar-hi alguna cosa més abstracta, una clau de pas per al neguit interior. «Només són sis o set dies de travessia, si no va bé ja tornaré». «No et posis malalt, que a la frontera no et deixarien passar». «Per sort els blancs ho tenim més fàcil». Les notes del violí es propagaven per la coberta i aviat s'emmotllaven a totes aquestes inquietuds. Hi havia els que es deixaven portar per la melangia del moment, com si la música traduís l'enyorança que ja traginaven des de casa. Hi havia els que la seguien amb un nus a la gola, emocionats, perquè era la primera vegada que sentien de prop aquell instrument i ho veien com un indicatiu de les novetats que buscaven. Hi havia els que fixaven la mirada en l'horitzó, tocats d'un patetisme sobtat, i els que se n'anaven al cap de mig minut, emprenyats perquè aquell mocós pretenia endolcir-los el tràngol amb quatre notes planyívoles.

En Xavier donava als seus moviments una gran lleugeresa. Sempre que tocava el violí en públic, ja fos al vaixell, al mig del carrer o a dalt d'un escenari, li semblava que tot ell creixia i es tornava més esvelt. Amb la música el cos se li despertava, els músculs es tensaven, el coll s'enduria, el pit se li inflava, les cames s'estiraven, els braços es doblegaven com si fossin de goma per dominar l'arquet, els dits es multiplicaven.

Aquell quart dia de travessia, al migdia, després d'adonar-se que era immortal, també va tocar davant d'uns quants curiosos. De sobte, quan estava a mitja actuació, se li va acostar un mariner uniformat. En Xavier el va veure de cua d'ull i durant un segon va pensar-se que li prohibiria tocar, però no, tot al contrari. El mariner es va esperar que acabés, li va entregar un sobre i es va quedar palplantat al seu davant. El grup va aplaudir i després es va dispersar. En Xavier va obrir el sobre. A dins hi havia un missatge, escrit amb lletra cal·ligràfica. Tot i que no acabava d'entendre el que deia, de seguida es va adonar que era una invitació i li va venir un estremiment d'orgull. El mariner li va explicar en un castellà de Cuba que avui era el 4 de juliol, dia de la Independència dels Estats Units. A la nit havien previst uns focs d'artifici sobre el mar, perquè tothom pogués celebrar-ho, però abans hi havia un sopar de gala al saló de primera classe, l'únic en tot el viatge. En total unes quaranta persones. El capità el convidava a la seva taula i li demanava si abans de les postres els podia delectar amb el seu art. L'havia sentit tocar unes quantes vegades a coberta i volia gaudir de prop de la interpretació.

Per tota resposta en Xavier es va mirar el seu vestit. Havia sigut blanc en algun moment, abans de sortir de casa, però ara només li semblava brut. El mariner se'n va adonar i li va dir que no es preocupés, ja li trobarien alguna cosa que mudés, amb corbata de llaç i tot. A les sis de la tarda s'havia de presentar a l'entrada del gran menjador amb aquella invitació.

L'adolescent Xavier ja no va tornar a baixar a segona classe. Seguint les ordres del capità, un suboficial li va trobar un llit a les habitacions de servei, junt amb els cambrers. No era gaire més confortable, però com a mínim li donaven menjar. Els dos dies següents de travessia, fins que van arribar a Nova York, els va passar entretenint el passatge de primera. Feia el mateix que havia fet els dies anteriors, però ara la coberta era més ampla i lluminosa i els espectadors aplaudien les seves interpretacions amb més convicció. Fins i tot n'hi havia que li allargaven alguna moneda, que ell refusava, o li compraven generosament les seves caricatures. Mentrestant ell es captenia amb una alegria una mica ingènua, més infantil que juvenil, d'algú que està acostumat a rebre elogis incondicionals, i en aquell petit ascens social hi veia la lògica de l'èxit. ¿No acabava de saber que era immortal? Doncs això.

A l'hora del sopar de gala, en Xavier va deixar el violí sota la cadira i va asseure's al lloc assignat a taula. A hores d'ara potser ja heu endevinat que jo també era un dels convidats. Acabava de fer divuit anys i era un jove tan malcriat que res no em motivava, més enllà de les distraccions femenines de la meva edat. El meu pare, un liberal que feia negocis amb la importació de sucre de canya, tornava a Nova York després de tancar tractes a Cuba. Jo, l'hereu, l'acompanyava perquè em convenia «veure món» i aprendre com funcionaven les relacions comercials. (Encara no ho sabia, però aquell viatge m'havia inoculat el verí del periodisme musical, com ja explicaré més endavant.)

Comptant-hi el capità, aquella nit érem deu a taula. Gràcies als concerts amb l'orquestra del Teatro Nacional de l'Havana, on tocava d'ençà que tenia dotze anys, en Cugat sabia reconèixer la gent de classe alta, aquella simpatia superficial, el gest despreocupat, la conversa fàcil. Li agradaven. De seguida, doncs, va comprendre que tots plegats formàvem part d'una certa elit social, tant de l'Havana com de Nova York. A la taula hi havia un



cirurgià amb la seva dona —l’havien aplaudit amb fervor des de la primera fila en un concert al teatre—, un empresari de Cleveland que havia ficat el nas a la mineria cubana, un matrimoni de rendistes de Nova York que tornava de visitar un oncle díscol, una noia de Baltimore que havia anat a estudiar els ocells tropicals per encàrrec del Museu d’Història Natural... En fi, aquesta mena de gent. El capità ens va presentar en Xavier com una «jove promesa cubana de la música clàssica» i va llegir el seu nom a la invitació. El va pronunciar en anglès, dient alguna cosa com ara *Ex-sèviar Cúgat*. Amb els anys tots els americans se li adreçarien així, però aquell primer cop li va semblar massa extravagant i va gosar corregir el capità:

—Xavier. Xavier Cugat. O Javier, si lo prefieren.

—Ah, ¿eres catalán? —va fer el meu pare, amb la mica de castellà que havia anat aprenent a les diverses estades a l’illa—. ¿Cómo es aquello que dicen los negros cubanos? «¡Quién fuera blanco, aunque fuera catalán!».

Vaig notar que tots dos, en Cugat i jo, ens posàvem vermells. Ell va riure-li la gràcia per cortesia i va fer una salutació a tota la taula. El capità va donar l’ordre perquè ens servissin. Com que no parlava anglès, en Xavier es refiava de l’instint per seguir les diferents converses. El meu pare —que seia al seu costat— li traduïa amb quatre paraules per on anaven els temes, ja fossin les últimes notícies de la guerra a Europa o el combat de boxa que havia perdut el gran Jack Johnson a l’Oriental Park. Ell ho escoltava tot com si prestés molta atenció, però sobretot menjava i bevia. Li costava dissimular que estava aformat. Quan va tenir el ventre ple, la seva atenció es va fixar en la noia de Baltimore, que feia cara d’avorrir-se mortalment. Se la veia una persona de món, avesada a l’entregent, gens tímida. D’una bellesa feréstega, duia els cabells molt curts per ser una noia. Ell només tenia ulls per a ella i, des de l’altre cantó de la taula, ella li va aguantar la mirada un parell de cops, però no va somriure gens.

En una pausa de la conversa, en Xavier es va dirigir al seu traductor d'urgència:

—Por favor, ¿puede preguntarle a la señorita si le gusta la música clásica? Algo de su persona, quizá su porte tan distinguido, me hace pensar que así es. Más tarde me gustaría dedicarle una melodía.

Abans que el meu pare pogués dir res, la noia va intervenir-hi:

—Em sembla que tots hem entès les pretensions d'aquest nano —va fer en anglès—, i la resposta és que no, gràcies. Encara ha de créixer una mica —després va agafar una copa de vi, va brindar en silenci i se la va beure tota d'un glop sense apartar la vista d'en Xavier.

El capità, que estava acostumat als inevitables xocs de personalitat d'un sopar entre desconeguts, va refredar la situació amb una pregunta per al jovencell músic. De fet, em sembla que era l'única persona d'aquella taula que li interessava una mica.

—¿I què hi va a fer a Nova York algú tan jove, si es pot saber?

—Oh, hi vaig a tocar el violí —va respondre ell—. I a guanyar-me la vida com a músic. No sé fer res més. Només dibuixar i tocar el violí.

El meu pare i el capità feien torns per traduir la seva tendència a la verbositat i així van aconseguir que ens entenguéssim tots en una barreja d'anglès i espanyol.

—Segur que se'n sortirà, no pateixi —va dir la dona del cirurgià—. Vostè és molt jove. L'hem vist actuar a l'Havana i té talent de sobres.

—Moltes gràcies pels compliments —va fer ell i, ennoblit, va agafar al vol l'oportunitat de parlar de si mateix—. Com li dic, no sé fer res més. Vaig començar a tocar el violí als sis anys. A vegades penso que hi estava predestinat, i que és com si la meva àvia, els meus pares i tota la colla, tota la família, haguéssim anat junts a l'Havana perquè jo pogués estudiar música. ¿Sap?, poc després d'arribar, els meus pares van llogar

una casa al davant d'un fabricant de violins i guitarres. Es diu Salvador Iglesias i va venir de València, potser n'han sentit a parlar perquè és un mestre i un dia serà universalment famós. Sempre que podia, en lloc d'anar a jugar amb els meus germans, jo em ficava al seu taller i em quedava encantat veient-lo treballar. Tot em fascinava: l'olor de les resines, la paciència per dominar la fusta i calibrar l'instrument, el primer so que en treia i com l'anava precisant amb paciència... —En Xavier acompanyava les paraules amb uns gestos delicats, fent servir el ganivet del peix i la forquilla, com si volgués imitar allà mateix l'art del lutier. Estava tan concentrat que ningú gosava interrompre'l.— Un bon dia em va deixar agafar un violí de quart. Un altre dia em va ensenyar com es posaven els dits al batedor. Un altre em va regalar un arquet vell, perquè jugués. Els meus pares em veien tan encisat que per Nadal em van regalar un violí.

—¿És el que tocarà d'aquí una estona? —va interrompre'l el capità.

—No, no, aquest és nou. També me'l van comprar els de casa ara fa dos anys, quan vaig començar a tocar amb l'orquestra nacional de Cuba, però igualment el va fer el senyor Iglesias.

Aquell vespre tots vam escoltar embadocats les seves històries de nen superdotat —tots menys la noia de Baltimore, que seguia fent-se la desmenjada— i, quan va arribar el moment de la seva intervenció musical, se'ns va acabar de ficar a la butxaca. El capità va demanar silenci tot fent dringar una copa, el menjador va callar i va presentar en Cugat com una de les grans promeses de la música internacional. El noi va abaixar el cap amb humilitat i, tot seguit, amb una parsimònia apresada dels grans violinistes, es va posar bé l'instrument, va fer sonar quatre o cinc notes de preparació i va tocar una peça de Beriot. El lament del violí es va escampar pel menjador amb la solemnitat d'un fet excepcional (en un vaixell a alta mar tot sembla

excepcional). Després, per mostrar un registre diferent, més popular i fàcil, va oferir un fragment d'una sarsuela de Chapí, no recordo quina, i al final el públic la va aplaudir amb més entusiasme. El capità va alçar una copa de xampany per brindar com a agraïment i, quan ja semblava que s'havia acabat, en Cugat va demanar silenci i, d'improvís, va posar-se a tocar l'himne dels Estats Units. Si era el 4 de juliol, bé que s'havia de commemorar la Independència, no? Desconec com era que se'l sabia, però a l'instant tots els convidats ens vam posar drets i, amb la mà al pit, vam començar a cantar. La catarsi col·lectiva va ser fenomenal. Els ulls del capità es van humitejar i tot, i jo, veient com en Cugat sabia temperar tota aquella emoció expatriada, només amb un violí i la seva actitud, vaig tenir clar que un dia aquell adolescent fanfarró es faria l'amo dels escenaris de Nova York.

Acabat l'himne, el capità va convidar-nos a tots a sortir a coberta per estribord i admirar els focs d'artifici, i vaig seguir el meu pare, que era un expert a situar-se sempre al millor lloc. Un senyal del capità i, tot d'una, el cel va omplir-se d'espetecs, palmeres de colors, cascades de llum que reverberaven en les aigües tranquil·les d'aquell estiu i durant uns segons feien oblidar la lluna. Des de les altres cobertes, a segona i tercera classe, la gent seguia el castell de focs amb una sèrie d'exclamacions exultants, com si la celebració ja els convertís una mica en ciutadans americans. Tot plegat va durar cinc minuts escassos, res de l'altre món, i quan es va extingir la traca final em vaig adonar que en Cugat era al nostre costat, mirant cap a un punt inconcret de la segona classe.

—Quina meravella, no? —vaig dir, tot fent-lo tornar al present. Haver compartit el sopar ens atorgava alguna mena de familiaritat—. La nit perfecta.

Ell em va mirar i va semblar que m'entenia.

—I per sort d'aquí dos dies ja arribem. En tinc unes ganes! —va fer ell en castellà. Havia agafat un clavell del ram que feia

de centre de taula i se l'havia posat al trau de l'americana. També em vaig fixar que, mig amagat, en una mà duia un farcellet que havia fet amb un tovalló.

—Vostè no viatja sol, oi? —va interrompre'l el meu pare, tot assenyalant el paquet.

—No —va somriure murri—, són uns bombons que han sobrat de les postres. El capità m'ho ha permès, eh. Els guardo per a la meva germaneta Regina, que només té cinc anys. És la més cubana de tots nosaltres, perquè ja va néixer a l'Havana.

Ara va alçar la mà, sense dissimular, i va saludar un grup de gent que hi havia a la coberta de segona classe. Ens va explicar que eren la seva família.

—¿Se'n van tots a viure a Nova York?

—De moment, sí —va dir—. A veure si me'n surto i un dia els puc tornar tot el que m'han donat. M'han ajudat molt, els meus pares. I els mestres de l'Havana també. Fixi's que tot just la setmana passada em van organitzar un concert, a l'Asociación de Dependientes, per recaptar diners per al nostre viatge. Fins i tot hi va participar en Manolito Funes, aquell altre nen espanyol, tan espavilat, que toca el piano per tot el món. Em va donar uns quants consells. ¿N'han sentit a parlar?

—Sí, i tant —vaig dir jo—. Fa uns mesos va tocar a Nova York. «The boy pianist», deien els programes.

—Però escolti —va fer el meu pare—, si em permet fer el tafaner, ¿on s'estaran tota la colla quan arribin a Manhattan? Avui dia no és fàcil trobar un allotjament que sigui decent i barat. Arriben molts forasters cada dia, i el Lower East Side és un vesper.

—Ah, no, per això no patim gens. Tinc dos germans que ja van marxar fa uns mesos, i ens vindran a rebre al port. Han llogat un apartament ben ampli, em sembla que al barri de Harlem, però mentre no arribin els mobles ens estarem un temps a la pensió d'un català com nosaltres, el senyor Isidro Capdevila. Ho ha arreglat tot el meu germà gran, que és molt

despert. També és artista, pintor de quadres, i fins i tot ja ha fet algunes exposicions. Es diu Francesc, però firma com a Francis Cugat. ¿El coneixen?

—Em sap greu, però no —va dir el meu pare, que començava a cansar-se d'aquell mocós.

—Doncs un dia o altre ja el coneixeran, segur.

Els dos dies següents, a mesura que ens anàvem acostant a la costa de Nova Jersey, vaig desxifrar qui era qui al clan dels Cugat. Una curiositat creixent m'havia permès entendre que el projecte de futur que els unia, gairebé es pot dir que l'aposta familiar, era la carrera musical d'en Xavier. Entre tots havien decidit que l'Havana li havia quedat petita i buscaven a Nova York una escena més internacional i exigent, com si la seva creixença, el fet de fer-se adult, hagués d'anar acompanyada de nous reptes. Des de primera classe, aquells dos dies, jo m'escapolia de la vigilància del meu pare i observava els seus moviments. Una semblança física, tant dels rostres com dels gestos, els convertia als meus ulls en una mena de troupe d'artistes que en tot moment s'enjogassava malgrat les penúries del viatge. El pare, o més aviat el patriarca, duia un d'aquells bigotis tofuts dels prohoms d'abans i es feia escoltar: proclamava les coses més que no parlava. La seva dona Àguila i la tia Maria, que viatjava amb ells, s'estaven tot el dia juntes; caminaven de bracet per la coberta i ocupaven les estones mortes fent mitja. I després hi havia els nens: l'Enric, que era pastat a en Xavier, però una mica més tímid, i la petita Regina, que retirava més a la mare. Mentre en Xavier es distreia a la coberta de primera classe, pintant, tocant el violí i fent gala d'una precocitat conscient, la seva família deambulava al pis de sota com els altres passatgers, omplint les hores en un compàs d'espera que oscil·lava entre l'alegria i l'ensopiment. S'ajuntaven per parlar amb gent del seu país, buscaven amics comuns, co-

mentaven detalls del seu destí final, es discutien per nimietats que els neguits de la travessia exageraven. Sovint, enmig d'aquestes reunions o disputes, s'alçava la veu d'en Joan Cugat, greu i decidida, que pontificava i jutjava i semblava de tornada de tot.

L'últim dia, quan començava a clarejar, va ser ell també el primer que va albirar Nova York en la distància i va avisar els de la seva colla. Com els altres passatgers, van reunir-se a la coberta per admirar aquelles formes que creixien en la distància. El dia despuntava net i clar i, com si ja fos una benvinguda formal, van celebrar la visió de l'estàtua de la Llibertat, però a mesura que ens acostàvem al port de Battery Park, al sud de Manhattan, i el perfil dels edificis es dibuixava millor, se'ls va enterbolir una mica l'ànim i van rebaixar les exclamacions d'admiració. Ni rastre d'aquella ciutat platejada que s'havia imaginat en Xavier. Rere una boirina de fum i sutge, els edificis se'ls presentaven alts i bruts, amb les parets de maons descolorits, imponents però alhora amenaçadors, com si al dessorra, al darrere, més enllà, no hi pogués haver res més que una forma de vida primitiva.

—Tots aquests edificis tan alts, déu meu senyor... Així de lluny semblen un manat d'espàrrecs —va remugar la senyora Àguila, i els altres van riure del comentari, com si això els ajudés a foragitar la desesperança.

La decepció també va apoderar-se dels altres passatgers que anaven a Nova York per primer cop i, així, els últims minuts i l'acostament al moll van transcórrer enmig d'un silenci tibant, que només trencava l'udol eixordador de les sirenes d'altres vaixells i estibadors. Com que viatjaven en segona classe i, a més, podien acreditar davant dels duaners que cadascun dels adults portava cinquanta dòlars a la butxaca, els Cugat es van estalviar la visita a l'infern d'Ellis Island. Mentre els de tercera classe, els pobres i els malalts pujaven al transbordador que els duria al tràngol fronterer, ells van passar la revisió mèdica a

dalt del vaixell. De seguida els van declarar lliures per sortir al nou món.

Com a ciutadans americans, el meu pare i jo ens vam establir tots aquests tràmits i vam sortir abans. A baix al moll, però, mentre un mosso ens buscava transport, encara vaig poder fer l'última repassada als Cugat, perquè la veritat és que es feien notar. Com si dirigís la comitiva, carregat amb maletes i fardells, el pare baixava per la passarel·la amb l'altivesa d'un conquistador. En Xavier li anava al darrere, encalçant-lo com si tingués pressa per trepitjar terra ferma, amb el violí enfundat als braços igual que si portés un nadó, i el seguien els altres de la colla. A baix, entre la gentada, hi havia dos nois que els feien senyals i per l'aire de família vaig deduir que eren dos germans més d'en Xavier —el pintor que m'havia dit ell i un altre de més jove, que ara sé que era l'Albert—. La mare i la tia els van omplir d'abraçades ploraneres. En Francesc duia un plec de papers a la mà, com si tingués pressa per superar els tràmits d'immigració, i per un instant vaig recordar unes paraules d'en Xavier, quan m'explicava que estaven tranquils perquè el seu germà ja ho tenia tot arreglat. Aleshores m'havia semblat una fanfarronada juvenil, potser una il·lusió, però veient amb quina confiança afrontaven tots junts la seva sort al nou país, amb l'hereu que responia per ells davant la llei, vaig adonar-me que s'havien organitzat bé.

Ara, quan recordo aquell primer contacte amb en Xavier Cugat, tan atzarós i alhora tan important per a la meua carrera, sé que vaig tenir la sort de conèixer-lo en la seva versió més pura. Aquells dies, amb quinze anys de vida, el seu dipòsit de ficcions estava pràcticament buit i només l'alimentaven alguns records millorats de la seva fulgurant carrera amb l'orquestra del Teatro Nacional, quan la seva mare l'obligava a portar pantalons curts perquè allà dalt de l'escenari el públic no el confongués amb un nan. De fet, tot allò que vam viure al vaixell era fins i tot massa real, massa previsible dins de



l'epopeia que se suposa que ha de viure un immigrant que vol triomfar —i que triomfa—, i al cap d'uns quants anys la seva memòria ja ho havia embellit amb un relat molt més heroic.

En el pic de la seva fama, vaig sentir-li explicar en més d'una entrevista que als quinze anys —però a vegades era als catorze, o als tretze, o fins i tot als dotze— havia arribat tot sol i desemparat a Nova York, amb el seu violí i una targeta d'Enrico Caruso a la butxaca. Era una de les primeres creacions que guardava a la seva Galeria dels Records Inventats, un reducte de la memòria que va anar creixent en paral·lel a la seva fama, i que ell es va arribar a creure com una veritat incontestable. Representava que anys enrere havia conegut el tenor Caruso a l'Havana, on l'havia acompanyat com a violinista en les seves actuacions, i s'havien fet amics perquè a tots dos els agradava dibuixar caricatures. Veient el seu talent musical, Caruso li havia recomanat que anés a Nova York a estudiar i li havia promès que l'ajudaria a trobar feina. El seu art no es podia malbaratar en aquell racó de món tan xafogós i ple de mosques. Només havia de preguntar per ell a l'hotel Knickerbocker, on s'estava sempre que feia temporada. Resulta, però, que en Xavier havia arribat a deshora, massa tard, i Caruso ja no s'estava a l'hotel. De sobte el noi del violí s'havia trobat tot sol en aquella ciutat immensa, sense ningú que pogués ajudar-lo, i havia dormit tres o quatre nits a la intempèrie, en un banc de Central Park, a mercè de tots els perills d'una gran ciutat a la nit, plena de buscavides, enredaires i facinerosos. Només el quart dia, per una casualitat meravellosa, havia conegut un pianista català que es deia Agustí Borgunyó, i aquell compatriota l'havia ajudat a guanyar-se els primers dòlars —tocaven junts en un restaurant— i a trobar una habitació a dispesa.

No em digueu que no és una història bonica. Visca la imaginació portentosa d'en Cugat. Tant li fa que la coneixença d'en Borgunyó no es concretés fins uns anys més tard, o que Caruso no actués per primer cop a l'Havana fins al maig del

1920, quan en Cugat ja no hi vivia, o que fos un altre artista cubà i d'origen català, Conrado Massaguer, qui de fet va intercanviar caricatures amb el tenor dels tenors. Amb els anys vaig anar descobrint que moltes d'aquelles històries eren ben reals, només que viscudes per algú altre. Per increïble que sembli, en lloc de fer-me desconfiar d'en Cugat, les seves fantasies me'l feien més entranyable i atractiu —i m'hi vaig aficionar tant que al final d'aquestes pàgines (si hi arribo) algun mestretites potser dirà que soc víctima d'una obsessió.